

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Здійснено аналіз сучасних тенденцій розвитку соціального діалогу як чинника розбудови громадянського суспільства, розглянуті міжнародні підходи щодо розширення його сфери та кола учасників, досліджено формування національної правової бази соціального діалогу, визначено найбільш важливі пріоритети та перспективи її удосконалення.

Ключові слова: соціальний діалог, громадянське суспільство, договірне регулювання, колективні трудові відносини.

I. Вступ. В Резолюції про трипартизм та соціальний діалог, прийнятій Міжнародною конференцією праці у 2002 році, відзначається, що „соціальний діалог стає стрижнем демократичних суспільств.” Цей документ надає особливого значення тому факту, що „соціальні партнери відкриті для діалогу” і „на місцях співпрацюють з неурядовими організаціями”, що поділяють ті ж цінності та цілі „в конструктивному порядку.”

Усвідомлюючи потенціал Міжнародного бюро праці в галузі співробітництва з громадянським суспільством, Генеральна конференція запропонувала Міжнародній організації праці (МОП) забезпечити, щоб з тресторонніми учасниками проводились консультації з питань відбору та взаємовідносин з іншими організаціями громадянського суспільства, з якими МОП може здійснювати співробітництво. Таким чином, МОП визначила за доцільне залучення до сфери соціального діалогу більш широкого кола учасників.

II. Постановка проблеми. Дослідженням з питань розвитку соціального діалогу присвячені роботи А.Арсеєнка, М.Годфрея, В.Жукова, А.Колота, В.Новікова, О.Новікової, В.Онікєнка, Г.Осового, Р.Прітцер, Л.Ріхлі, Г.Чанишевої та інших. Втім, аналіз існуючих наукових розробок з питань соціального діалогу показує, що перспективи використання його механізмів, наявні можливості та переваги у цій сфері потребують більш глибокого дослідження в контексті сучасних тенденцій розвитку

світової спільноти, міжнародної економічної й соціальної взаємодії, що визначає актуальність обраної проблематики.

Метою даної роботи є аналіз стану і проблем використання механізмів соціального діалогу, його правового забезпечення та визначення основних напрямів подальшого розвитку.

III. Результати дослідження. У травні 2006 року, в рамках проекту МОП „Консолідація правових та інституційних засад соціального діалогу в Україні”, відбулося засідання круглого столу з питань законодавчого закріплення основ ведення соціального діалогу. До цього засідання були підготовлені матеріали, в яких узагальнені концепції та досвід соціального діалогу в інших країнах. Ряд висновків, зроблених у цьому матеріалі, зводяться до наступних.

З розвитком постіндустріального суспільства вузька форма соціального діалогу (традиційне ведення переговорів, консультації та інші форми взаємодії класичних соціальних партнерів у трикутнику „роботодавці-профспілки-держава”) виявляється недостатньою для врегулювання багатьох фундаментальних соціальних проблем. Шкала соціального діалогу в інституційному сенсі змінюється і розширюється, оскільки профспілки та роботодавці не можуть вичерпно представляти різноманітні інтереси усіх верств суспільства. Відтак, спостерігається розповсюдження практики соціального діалогу на всі структури так званого „третього сектору” – об’єднання громадян, інститути територіального, професійного, економічного самоврядування.

Отже, збільшення включення різноманітних соціальних суб’єктів до процесу досягнення узгоджених соціальних цілей є одним з найважливіших очікуваних результатів соціального діалогу в сучасному суспільстві.

В історичній ретроспективі в Україні існували окремі елементи соціального діалогу – колективні договори, організації профспілок, ради трудових колективів. Однак, якщо на рівні підприємства механізми співпраці між

соціальними партнерами були певним чином відпрацьовані, то на регіональному, галузевому, національному рівнях необхідно було створювати цілком нову для нашої держави правову та інституційну модель.

Можна вважати, що першою спробою інституціоналізації соціального діалогу в правовому полі стало прийняття у 1991 році Закону України „Про зайнятість населення,” в якому було унормовано створення координаційних комітетів сприяння зайнятості на засадах трипартизму та паритетної участі.

З прийняттям у 1993 році Закону України „Про колективні договори та угоди” та створенням Національної ради соціального партнерства при Президенті України (НРСП) в країні була сформована національна трирівнева система соціального діалогу в сфері договірного регулювання колективних трудових відносин.

У 1998 році набули чинності Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Цими Основами, а також законами з окремих видів страхування, прийнятими впродовж наступних п’яти років, були сформовані засади та механізми соціального діалогу в цій важливій для суспільства сфері. Також у 1998 році був прийнятий Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), Указом Президента створено Національну службу посередництва і примирення (НСПП) – постійно діючий державний орган, основним завданням якого є сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), здійснення посередництва і примирення під час їх вирішення.

Таким чином, починаючи з 1991 року в національному правовому полі відбувалось розширення сфери використання соціального діалогу, були сформовані його засади у трудовому законодавстві та законодавстві із загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Сьогодні на принципах соціального діалогу в країні відбувається договірне регулювання колективних трудових відносин, на тристоронніх паритетних засадах працюють Український координаційний комітет сприяння зайнятості населення (УККСЗН), сформовано

органи управління фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві. Наприкінці 2005 року Указом Президента України „Про розвиток соціального діалогу” замість НРСП було створено новий консультативно-дорадчий орган в сфері соціального діалогу – Національну тристоронню соціально-економічну раду (НТСЕР).

Починаючи з 1998 року соціальні партнери здійснювали неодноразові спроби розробити і створити умови для прийняття законопроекту про соціальний діалог, який унормував би діяльність відповідних існуючих соціальних інституцій. Останній, узгоджений всіма сторонами варіант тексту проекту Закону про основні засади соціального діалогу в Україні, був підготовлений в межах реалізації проекту МОП у 2005-2006 роках.

У грудні 2006 року Президентом України до Верховної Ради України був внесений законопроект „Про соціальний діалог в Україні” (реєстр № 2748 від 14.12.2006), який був прийнятий у другому читанні 7 червня 2007 року, але не був підписаний Президентом, внаслідок чого даний Закон повторно внесений на розгляд Верховної Ради України Народними депутатами України VI скликання. Аналіз цього документу дає підстави говорити про здійснення спроби звуження сфери соціального діалогу та кола його суб’єктів, відсутність у ньому механізмів участі в соціальному діалозі інституцій громадянського суспільства. Зокрема, з тексту законопроекту фактично вилучено такий фундаментальний принцип організації соціального діалогу, як паритетність, а визначені форми соціального діалогу не включають контроль виконання прийнятих рішень. Ідеологія законопроекту ґрунтується, передусім, на врегулюванні функціонування тристоронніх соціально-економічних рад на національному та територіальному рівнях – з чотирнадцяти статей проекту Закону шість присвячені діяльності цих структур.

Проект Закону також передбачає перегляд існуючої в Україні системи соціального діалогу в частині визначення його рівнів, що входить у протиріччя із Законом України „Про колективні договори та угоди”. Якщо існуюча

законодавча база соціального діалогу встановлює три рівні укладення угод (державний, галузевий та регіональний), то законопроектом передбачені лише національний та територіальний рівні. При цьому до врегулювання соціального діалогу на національному рівні включено галузевий рівень, сформульований як соціальний діалог „в межах певного виду економічної діяльності.” Подібна ревізія матиме наслідком руйнування на галузевому рівні одного з основних механізмів організації соціального діалогу, побудованої таким чином, що коло питань, охоплених договірним регулюванням, послідовно розширюється, а розмір гарантій, досягнутих під час переговорів, підвищується починаючи з національного рівня, де відбувається встановлення мінімальних соціальних стандартів, визначення рамкових параметрів та зобов'язань сторін, до рівня колективного договору, де спектр зобов'язань та гарантій має бути найбільшим.

Вищевикладене дає підстави вважати, що Україна, принаймні у правовому полі, намагається здійснити зміну пріоритетів у розвитку соціального діалогу на користь звуження його сфери та зменшення кола суб'єктів, у той час, як розвиток міжнародного трудового права відбувається у протилежному напрямку. З огляду на національні євроінтеграційні орієнтації, прагнення інтеграції до глобальних світових соціально-економічних і політичних систем, фундаментальними засадами яких є демократичні цінності та розвиток громадянського суспільства, такі законодавчі ініціативи не можуть бути визнаними позитивними.

Безперечно, розширення сфери соціального діалогу має як позитивні „здобутки”, так і негативні „ризики”. До перших, зокрема, можна віднести розбудову України як демократичної, соціальної держави з розвиненим громадянським суспільством, що вмє знаходити консенсус та враховувати інтереси всіх верств населення. Цей позитивний вплив може бути особливо відчутним на місцевому рівні, на який сьогодні перенесені акценти державної регіональної політики, і де розвиток соціального діалогу із залученням місцевих громад та органів самоврядування має відігравати вирішальну роль у розв'язанні життєво важливих проблем.

Стосовно ризиків розширення сфери соціального діалогу за межі класичних трудових відносин, доцільно говорити про ймовірність розмивання існуючих, класичних форм і суб'єктів соціального діалогу у трикутнику „уряд-профспілки-роботодавець”, визначальної „тріади прав” працівників – на зайнятість, оплату та умови праці, що може мати наслідком руйнування існуючої системи регулювання та балансування інтересів сторін.

З другого боку, боротьба за світове технологічне лідерство, нові виклики глобалізації вимагають адекватної відповіді національного ринку праці за такими напрямками, як забезпечення людського розвитку, підвищення конкурентоспроможності робочої сили та якості населення загалом. Реалізація визначених завдань вимагатиме від суспільства залучення всіх наявних засобів та механізмів впливу, в тому числі й розширення кола питань, що регулюються сьогодні в рамках соціального діалогу.

Слід зауважити, що наявність чи відсутність *на виробничому рівні* профспілок не обмежує можливості реалізації соціального діалогу, оскільки законом передбачено процедуру укладення колективного договору з іншими представниками працівників, а також у разі наявності в одній організації представників кількох різних профспілок. Крім того, кожний працівник, під час підготовки проекту колективного договору, має можливість подати до органу, що займається його розробкою, власні пропозиції щодо змісту цього документу. Таким чином, усі суб'єкти соціального діалогу, що діють на виробничому рівні, в межах існуючих механізмів і процедур мають змогу реалізувати власні завдання.

Починаючи з *галузевого рівня*, соціальний діалог набуває тристороннього характеру. Разом з представниками працівників та роботодавців, які діють на цьому рівні, стороною соціального діалогу виступає також держава в особі центральних органів виконавчої влади.

Існуючі механізми соціального діалогу у вигляді укладення галузевих угод сьогодні мають певні перешкоди, пов'язані, передусім, з недостатньою сформованістю галузевих організацій роботодавців, відсутністю чіткого механізму визначення сфери дії галузевих

угод. Крім того, перехід на міжнародні стандарти статистики (стандарт поширення даних Міжнародного валютного фонду), що здійснюється Україною на виконання відповідної Державної програми, в ряді випадків призводить до руйнування існуючих механізмів соціального діалогу, оскільки класифікації галузей народного господарства та видів економічної діяльності мають значні відмінності. В той же час, учасники або сторони соціального діалогу, як інституції, були утворені раніше саме за галузевою ознакою. Наведені перешкоди, зокрема, призводять до того, що галузеві угоди часто мають формальний характер, повторюючи норми чинного законодавства, якими встановлюються мінімальні гарантії в сфері оплати, умов праці та зайнятості тощо.

Перенесення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, що супроводжується передачею владних повноважень регіональним органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, відкриває найбільш широкі можливості для використання соціального діалогу та реалізації його завдань. Однак до цього часу саме цей рівень залишається найбільш «слабкою ланкою» в усій системі соціального діалогу.

Єдиним законодавчо визначеним сьогодні інструментом соціального діалогу на цьому рівні залишаються регіональні угоди. Практика свідчить, що вони фактично позбавлені будь-якого впливу на ситуацію в регіоні. Найбільш вагомими чинниками цієї ситуації є не сформованість інституцій, які мають виступати сторонами соціального діалогу і, як наслідок, невизначеність власне предмету таких угод.

За сучасних умов регіональні угоди укладаються між регіональним органам виконавчої влади, організаціями роботодавців та профспілковими об'єднаннями регіонального рівня, що останнім часом отримують статус регіональних профспілок, відповідно до норм Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Слід зазначити, що регіональні профспілкові об'єднання не можуть бути ефективною стороною соціального діалогу навіть за умови отримання ними статусу регіональних профспілок, оскі-

льки свого часу були утворені для координації діяльності обласних комітетів галузевих профспілок. Відтак, подібні новоутворені регіональні профспілки фактично не мають працівників, які є членами таких профспілок, а отже, мотивації щодо захисту їхніх прав та інтересів. Крім цього, існуючі на регіональному рівні механізми соціального діалогу не включають до кола учасників органи місцевого самоврядування, місцеві громади, громадські та неурядові організації, що діють на цьому рівні. Потребує уточнення й саме поняття «регіон», оскільки сьогодні воно використовується переважно як еквівалент терміну «область», що унеможливує участь у процедурах соціального діалогу суб'єктів міського, сільського та селищного рівнів. Все це значно звужує сферу використання можливостей соціального діалогу.

Окремі елементи соціального діалогу на національному рівні відпрацьовані та реалізуються в межах укладення Генеральної угоди між державою в особі центральних органів виконавчої влади, об'єднаннями організацій роботодавців та профспілок всеукраїнського рівня. Однак ця практика не може бути визнана достатньою, оскільки зобов'язання Генеральної угоди часто не мають стратегічного спрямування та послідовного характеру, а відповідальність у разі їх невиконання є, як правило, суто символічною.

IV. Висновки. Виходячи з цього, забезпечення реалізації основної мети соціального діалогу має здійснюватися шляхом:

створення позитивної мотивації усіх соціальних партнерів щодо розвитку соціального діалогу, формування необхідних передумов та поширення використання сторонами соціального діалогу, разом з колективними переговорами як основним його інструментом, таких засобів, як консультації, обмін інформацією, прийняття спільних рішень, застосування узгоджувальних процедур та ін.;

формування у суспільстві настанов на розбудову основних інституційних елементів громадянського суспільства, таких як, наприклад, структуровані належним чином організації роботодавців;

розвитку взаємодії сторін соціального діалогу з органами державної влади та місцево-

го самоврядування, засобами масової інформації, неурядовими й громадськими організаціями, місцевими громадами, іншими соціальними інституціями усіх рівнів.

Підвищення ролі таких органів, як Національна тристороння соціально-економічна рада (НТСЕР), її структур регіонального (територіального) рівня як тристоронніх органів соціального діалогу, та Національна служба посередництва і примирення (НСПП) сприятимуть вирішенню вище визначених завдань.

Реалізація наведених вище напрямів удосконалення правового регулювання і практики соціального діалогу дозволить підвищити його якість, сформувати сучасну законодавчу базу

в цій сфері, створити передумови для забезпечення гармонізації національних стандартів якості трудового життя громадян з європейськими, вдосконалення системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства.

The article is devoted to the analysis of modern trends of development of social dialog as factor of building of civil society. The international approaches in relation to expansion of its sphere and circle of participants were considered. Forming of national legal base on social dialog is explored, and the most essential priorities and prospects of its improvement are defined.

Калашнікова Є.Д., Стефанишин Б.М.

ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито сутність економічної категорії «продовольче забезпечення» як складової продовольчої безпеки, висвітлено її трактування в економічній літературі, структуру й специфіку функціонування на регіональному рівні в умовах ринку та зв'язок з іншими категоріями.

Ключові слова: *продовольча проблема, продовольча безпека, продовольче забезпечення, продовольче самозабезпечення регіону.*

I. Вступ. Важливим чинником успішного соціально-економічного розвитку регіону є його належне продовольче забезпечення. Як важлива складова частина державної політики, продовольче забезпечення зачіпає різнобічні аспекти життєдіяльності окремої людини, родини, села, міста, регіону й держави в цілому. Вона поєднує вузлові проблеми макроекономічного розвитку й зростання з питаннями розвитку економіки регіону та місцевих муніципальних утворень. Продовольче забезпечення – це не тільки загальнодержавна, а в першу чергу конкретна регіональна проблема, пов'язана із забезпеченням життєдіяльності людини, що робить її дослідження особливо актуальною.

Вагомий внесок у теорію й практику про-

довольчого забезпечення у нашій країні внесли такі фахівці, як: Борщевський П.П., Балабанов В.С., Білик Ю.Д., Данилишин Б.М., Дейнеко Л.В., Дорогунцов С.І., Крисанов Д.Ф., Лисецький А.С., Онисько С.М., Саблук П.Т., Трегобчук В.М., Чернюк Л.Г., Пасхавер Б.Я. та ін. Визначаючи теоретичну і практичну цінність накопичених наукових здобутків, слід відзначити, що проблема продовольчого забезпечення в сучасних умовах розглядалась переважно в контексті продовольчої безпеки, функціонування агропромислового комплексу і ринків продовольчих товарів, тоді як усталеного підходу до створення чіткого системного дослідження питань продовольчого забезпечення за роки незалежності практично не проводилося. Це обумовлює актуальність визначеної теми, зростання її значущості як в контексті економічного, адміністративного реформування, так і в умовах інтеграції до світових економічних структур.

II. Постановка проблеми. Метою даної статті є аналіз важливих методологічних аспектів дослідження продовольчого забезпечення регіону, серед яких є висвітлення сутності категорії «продовольче забезпечення регіону», її зв'язок та співвідношення з такими категоріями як «продовольча проблема»,